

قَرَه‌گُز

نمایش سایه تَرکی

نویسنده
متین آند

مترجمان
رضا عباسی

عضو هیئت علمی دانشکده هنر و معماری دانشگاه زابل

مهدی امیری

عضو هیئت علمی دانشکده هنر و معماری دانشگاه زابل

فهرست مطالب

۵.....	مقدمه ناشر
۱۱.....	مقدمه مترجم
۱۵.....	سنگه‌زار
۱۷.....	فصل اول / - پارسانت نمایش در ترکیه
۱۷.....	- سنت نمایش نامیان
۲۰.....	- سنت نمایشی مدمی
۲۴.....	- سنت نمایش درباری
۲۵.....	- سنت نمایشی غربی
۳۵.....	فصل دوم / ریشه‌ها و نحوه شکل‌گیری نمایش سایه‌ترکی
۶۵.....	فصل سوم / روش و ساختار قره‌گز
۹۳.....	فصل چهارم / کاراکترها یا شخصیت‌های قره‌گز
۹۴.....	قره‌گز و حاجی‌وات
۹۶.....	زنان
۹۸.....	چلبی
۹۹.....	ترياکي
۹۹.....	بيروحي
۱۰۰.....	عرق خور و لاف‌زن
۱۰۱.....	ترک یا باباهمت

- ۱۰۲.....لاز
- ۱۰۳.....روملیلی یا مهاجر
- ۱۰۳.....کُرد
- ۱۰۳.....عجم یا ایرانی
- ۱۰۴.....عرب
- ۱۰۴.....آلبانیایی (آرناووت)
- ۱۰۴.....یونانی یا فرانک
- ۱۰۵.....ارمنی
- ۱۰۵.....یهودی (چت، چفت)
- ۱۰۷.....صا بنجم / نمونه‌هایی از سناریوهای قره‌گَز
- ۱۱۰.....کالی گار (نگار سفاک)
- ۱۱۱.....یاده‌اس (سفری خوش به یالوا)
- ۱۱۱.....ماندرا (زعه نه طراوت)
- ۱۱۲.....کانلی کاواک (سپیدارین)
- ۱۱۲.....قره‌گِزون شاعرلگی (قره‌گِزدره شاعره)
- ۱۱۲.....تیمارخانه (دیوانه‌خانه)
- ۱۱۲.....بازچی (کاتب عمومی)
- ۱۱۳.....سالین چاک (تاب)
- ۱۱۳.....آغالک (قره‌گِز، یک نجیب‌مرد پول‌دار)
- ۱۱۳.....أرمان (جنگل)
- ۱۱۳.....کوتاهیا یا هورت چشمه (کوتاهیا یا چشمه)
- ۱۱۴.....کرگنلر (آسیب‌دیده‌ها)
- ۱۱۴.....جازه‌لار (جادوگران)
- ۱۱۴.....سه‌ته گلین (عروس قلبی)
- ۱۱۴.....سوت (ختنه‌سوران)

۱۱۵	برویوک اولنمه (عروسی بزرگ)
۱۱۵	میخانه (میکده)
۱۱۵	چیوی باسکینی (حمله با رمز عبور «میخ»)
۱۱۵	حمام
۱۱۶	آدولویا حوت قره گوزون پهلوان لیگی (پهلوان یا قره گز، کشتی گیر)
۱۱۶	باغ
۱۱۶	فره‌ده و شیرین
۱۱۷	طاسرو نیره
۱۱۷	کایک (قایق)
۱۱۸	ارتاکلار (مسرازا یعنی یک زن در یک خانواده چند همسری)
۱۱۸	جانبازلار (بندبازان)
۱۲۱	فصل ششم / قره گزیه مثاب بیلیغات ام اتوری
۱۳۵	فصل هفتم / افول و تأثیرات بعدی قره گز
۱۴۷	پیوست / در باب نمایش عروسی و خیمه شب بازی ترکی
۱۶۷	پی نوشت

مقدمه مترجم

متین آند (۷ روتن ۱۹۲۶-۳۰ سپتامبر ۲۰۰۸)، نویسنده اثر حاضر، از پژوهشگران برجسته در حوزه فرهنگ و تمدن عثمانی به ویژه هنرهای نمایشی، تئاتر و مینیاتور است. تحقیقات او در زمینه آثار مرجع و مستند در حوزه هنری تمدن عثمانی است. آند تحصیلات دانشگاهی خود را در دانشکده حقوق دانشگاه استانبول گذراند، سپس برای ادامه تحصیل به لندن رفت و در سال ۱۹۸۶ از رساله دکتری اش دفاع کرد که درباره «ترتک» در دوره مشروطیت بود. پس از پایان تحصیلات، در دانشگاه های ترکیه و مدت نیز رنپورک و توکیو به تدریس پرداخت. همچنین با برخی نشریات و مجلات نمایشی در حوزه هنر همکاری نزدیکی داشت. متین آند در سال ۱۹۸۵ از کشور ایتالیا به ایران شوالیه گرفت و در سال ۱۹۹۰ نیز جایزه آکادمی علوم ترکیه را دریافت کرد. در حوزه فعالیت متین آند بیشتر بر حوزه های قره گز،^۱ انواع عروسک ها، اُرتاویون، انواع رقص ها، مینیاتور و هنرهای نمایشی در جشن ها بوده است.

او در این زمینه ها آثار متعددی از خود به جای گذاشته است:

۱. تئاتر بینانس^۲
۲. بازی های روستایی ترک^۳
۳. تئاتر سنتی ترک: قره گز، اُرتاویون و خیمه شب بازی^۴
۴. تئاتر ترک در دوره مشروطیت^۵

1. Karagöz.

2. Bizans Tiyatrosu (1962)

3. Türk Köyü Oyunları (1964)

4. Geleneksel Türk Tiyatrosu. Kukla-Karagöz-Ortaoyunu (1969)

۵. تئاتر ترک در دوره تنظیمات و استبداد^۲
۶. هنرهای ترک در جشن‌های عثمانی^۳
۷. استانبول در قرن ۱۶: شهر، دربار، زندگی روزانه^۴
۸. اسطوره‌شناسی اسلامی. عثمانی با (استفاده از مینیاتورها)^۵
۹. چهل روز چهل شب: عروسی‌های عثمانی، جشن‌ها و گروه‌های مراسم^۶
۱۰. چهل روز چهل شب: جشن‌های عروسی در عثمانی^۷
۱۱. تاریخچه‌ای از تئاتر و سرگرمی‌های رایج در ترکیه^۸
۱۲. تاریخچه‌ای تصویری از رقص ترکی^۹

این کتاب ترجمه یکی از آثار آند با عنوان قره‌گَز: نمایش سایه ترکی^{۱۱} است. در میان آثار، ناگونی که در این حوزه به نگارش درآمده،^{۱۲} اثر آند از جهاتی از اهمیت بی‌شماری برخوردار است. نخست آن که به قلم یکی از برجسته‌ترین پژوهشگران تئاتر و ادبیات تألیف شده و از این لحاظ اثری مرجع و آکادمیک است. دوم آن که آند در این کتاب از مجموعه نفیسی از تصاویر مربوط به موضوع بهره برده است که ارزش علمی کتاب می‌افزاید و سوم، تحلیل‌های آند در این کتاب درباره تئاتر ترک و شخصیت‌های سایه بازی مانند قره‌گَز

1. *Meşrutiyet Döneminde Türk Tiyatrosu (1839-1923)* (1971)
2. *Tanzimat ve İstibdat Dönemi'nde "Türk" Tiyatrosu (1839-1908)* (1972)
3. *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları* (1982)
4. *16. Yüzyılda İstanbul'da Kent, Saray, Günlük Yaşam* (1994)
5. *Minyatürlerle Osmanlı İslam Mitolojisi* (1998)
6. *40 Gün 40 Gece, Osmanlı Düğünleri-Şenlikleri-Geçit Ayları* (2000)
7. *40 Days 40 Nights, Ottoman Wedding Festivities* (1993)
8. *A History of Theatrical and Popular Entertainment in Turkey* (Forum Yayınları, Ankara, 1964)
9. *A Pictorial History of Turkish Dancing* (Dost Yayınları, Ankara, 1976)
10. *Karagöz: Turkish Shadow Theatre*.

۱۱. برای نمونه می‌توان به این آثار اشاره کرد:

Karagöz: Topkapı Sarayındaki Tasvirleriyle Dünyü Şehvar Duyuran, İstanbul, 2000;
Günlüğümüzden Karagöz-Hacivat Söylüşmeleri, Ünver Orul, İstanbul, 2002; *The Turkish Shadow Theater and the Puppet Collection of the L.A. Mayer Memorial foundation*, Andreas Tietze, Berlin, 1977.

ارزشمند و حاوی نکات فرهنگی و تمدنی فراوانی است.

کتاب در بردارنده هفت بخش است؛ در فصل نخست به سنت‌های نمایشی در ترکیه پرداخته و انواع آن تحلیل شده است؛ در فصل دوم، آند به شکل‌گیری نمایش سایه در ترکیه پرداخته و ریشه‌های آن را کاویده است؛ در فصل سوم ساختار نمایش قره‌گزر بررسی شده است؛ در فصل چهارم و پنجم شخصیت‌ها و برخی از دیالوگ‌های این نمایش آمده است؛ در فصل ششم، که از فصول مهم و اساسی کتاب است، قره‌گزر نقش عامل تبلیغاتی امپراتوری عثمانی مورد توجه قرار گرفته و در فصل هفتم نیز افول نمایش سایه بازی تحلیل شده است.

قره‌گزر از جمله نمایش‌هایی بوده که در جشن‌های عثمانی اجرا می‌شده و در مینیاتورهای این دوره نیز بازتاب یافته است. امپراتوری عثمانی در زمینه میراث نمایشی و تصویری، به‌ویژه مینیاتور، از گنجینه‌ای غنی و چشمگیر برخوردار است. در این امپراتوری عظیم، برخی از رتبه‌ها منحصربه‌فرد ادبی نیز به چشم می‌خورد که دست‌مایه اصلی آن‌ها تصاویر و مینیاتورهاست. از نمونه‌های این ژانرها می‌توان به ژانر سورنامه‌نویسی اشاره کرد. از آنجا که در دربار عثمانی جشن‌های متعددی به دلایل گوناگون برگزار می‌شد، ساختار جشن‌های عثمانی بر بستر ضبط این جشن‌ها و اعمالی که در آن‌ها صورت می‌گرفتند، شکل گرفته است. از این رو در دربار عثمانی گونه‌ای از نگارش به نام سورنامه‌نویسی وجود آمد. سورنامه‌ها جشن‌هایی را توصیف کرده‌اند که به منظور ازدواج، تولد یا ختنه شاهزادگان عثمانی برگزار می‌شد.^۱ از نمایش‌هایی که در جشن‌های عثمانی برگزار می‌شد و در مینیاتورهای سورنامه‌ها نیز بازتاب یافته، قره‌گزر بود. در این نمایش عروسی شخصیت‌های گوناگونی حضور داشتند که با دیالوگ‌ها و درگیری‌های لفظی مضحک باعث شادی و خنده حاضران می‌شدند. این

۱. برای اطلاعات بیشتر درباره سورنامه‌ها و محتوای آن‌ها نک. عباسی، رضا و بیاتلو، حسین (پاییز و زمستان ۱۳۹۵)، «تاریخ اجتماعی در مینیاتورهای سورنامه‌های عثمانی: سورنامه وهبی و همایون»، تاریخ و تمدن اسلامی، شماره بیست و چهارم.

نمایش به ویژه در ماه رمضان بسیار عامه پسند و محبوب بود. مردم، هر شب پس از افطار، در قهوه‌خانه‌ها به تماشای نمایش قره‌گزمی نشستند. همچنین این نمایش یکی از عناصر جدایی ناپذیر جشن‌ها و مراسم عثمانی بود. شخصیت‌های اصلی نمایش، قره‌گزو حاجی‌وات هستند. قره‌گزنمایندۀ انسانی عجبول، بی‌پروا و فقیر است که سعی دارد با به‌کاربردن روش‌هایی ثروتمند شود و یا توجه زنی متمول را به خود جلب کند. در مقابل حاجی‌وات شخصیتی باسواد و آراسته است. قره‌گزمشکلات مالی مستمری دارد که به نزاع‌های دائمی او با همسرش منجر می‌شود. او نیاز به مداخله حاجی‌وات دارد تا وی را برای یافتن شغل راهنمایی کند.

نمایش خیمه‌شب‌بازی قره‌گراز بخش‌های گوناگونی تشکیل می‌شد. در سیمه‌نمایش، حاجی‌وات شروع به خواندن شعری موسوم به غزل پرده می‌کرد و قره‌گزن اثنای نمایش وارد می‌شد و، پس از معرفی کوتاهی، به مجادله لفظی بین حاجی‌وات می‌پرداخت. این قسمت، بنابر صلاح دید گردانندگان نمایش، زمانی را عین ادامه می‌یافت. سپس بخش اصلی شروع می‌شد که فصل نام داشت. در این بخش داستان‌های متنوعی مطرح می‌شد. نمایش بر پرده‌ای مفید اجرا می‌شد که عروسک‌گردانان در پشت پرده شخصیت‌های نمایش را به حرکت در می‌آوردند. در خلال نمایش، موسیقی نواخته می‌شد که از ابتدای نمایش تا انتها ادامه می‌یافت و در قسمت‌های مختلف نمایش با ریتم‌های گوناگون اجرا می‌شد.^۱

آند در کتاب قره‌گزنمایش سایه ترکی وجوه مختلف این نمایش ریشه‌دار در امپراتوری عثمانی را به‌طور کامل و عمیق کاویده است. امید است ترجمۀ این اثر برای دانشجویان رشته تئاتر و هنر و همچنین کسانی که درباره تمدن امپراتوری عثمانی به مطالعه و پژوهش می‌پردازند مفید واقع شود.

رضا عباسی

۱. برای اطلاعات بیشتر درباره نمایش قره‌گزر، علاوه بر اثر حاضر، نک. عباسی، رضا و بیاتلو، حسین (بهار و تابستان ۱۳۹۴). «آیین‌های نمایشی در جشن‌های دربار عثمانی: نمایش ارتاوون و قره‌گزر»، تاریخ و تمدن اسلامی، سال یازدهم، شماره بیست و یکم، ص ۱۰۳-۱۰۹.